

Олександра ПРОЦЬ
(Дрогобич, Україна)

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В РАМКАХ БЗВП

Повномасштабна російсько-українська війна підтвердила, що поширення й удосконалення знань міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) у Збройних Силах України має бути невід’ємною складовою підготовки військовослужбовців до виконання свого обов’язку щодо захисту Української держави, її суверенітету і територіальної цілісності. На противагу російським окупантам, які грубо ігнорують і тотально порушують норми МГП, військовослужбовці ЗСУ дотримуються законів і звичаїв війни, хоч ця війна була розв’язана Росією проти України всупереч усім нормам міжнародного права. Тому курс «Теоретична підготовка базової загальновійськової підготовки» містить відповідний розділ, що передбачає вивчення здобувачами освіти основних положень міжнародного гуманітарного права, з метою формування у них готовності застосовувати ці норми; розуміти підстави притягнення військовослужбовців до відповідальності за їх порушення.

Методика вивчення міжнародного гуманітарного права (МГП) має комплексний характер, що передбачає засвоєння теоретичних положень і практичний аналіз реальних кейсів. При опрацюванні теоретичного матеріалу найперше необхідно наголосити, що історія виникнення окремих правил ведення війни тісно пов’язана з історією людства, однак попервах вони існували у вигляді неписаних звичаїв і традицій, і лише наприкінці 19 ст. розпочалося формальне їх закріплення на рівні всієї міжнародної спільноти. Висвітлюючи зміст поняття «міжнародне гуманітарне право» як галузь міжнародного права, слід виходити з того, що воно регламентує поведінку учасників збройного конфлікту, при цьому вступає в дію з початком збройного конфлікту автоматично, та діє до його закінчення, а в окремих питаннях, наприклад, стосовно військовополонених, – і після закінчення збройного конфлікту.

Варто зосередити увагу здобувачів освіти на основних джерелах МГП, якими є Гаазькі конвенції (1899, 1907 рр.), чотири Женевські конвенції 1949 р. та додаткові протоколи до них [1]. Як і більшість цивілізованих країн сучасного світу, Українська держава, що ратифікувала ключові конвенції, визнає обов'язковість норм міжнародного гуманітарного права, понад те, інтегрує їх у національне законодавство. Зокрема, Розділ XX Кримінального кодексу України містить перелік кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, який охоплює: порушення законів і звичаїв війни; застосування зброї масового знищення; розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення; екоцид; геноцид; та ін. [2].

Нормативне закріплення положення МГП отримали також у відомчому документі – Інструкції про порядок виконання норм МГП у Збройних Силах України, де чітко визначено основне завдання МГП: «захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак» [3].

Ключовим для розуміння сутності МГП є вивчення його основних принципів: гуманності; військової необхідності; розрізнення; пропорційності; вжиття запобіжних заходів. розрізнення, пропорційності та гуманності. Принцип гуманності полягає у забезпеченні захисту осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях, передовсім цивільних осіб (некомбатантів), а також осіб зі складу збройних сил противника, що склали зброю чи припинили участь у бойових діях внаслідок поранення, хвороби або з будь-якої іншої причини. Крім того, принцип гуманності проявляється у забороні та обмеженні використання конкретних засобів і методів ведення бойових дій, які можуть завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань. Згідно з принципом військової необхідності, вид і ступінь сили, яка застосовується, мають бути дійсно необхідними для досягнення законної військової мети, при цьому застосування такого виду та ступеню сили не забороняється нормами МГП. Принцип розрізнення зобов'язує завжди розмежовувати комбатантів та цивільне населення, військові

об'єкти та цивільні об'єкти при визначенні законної цілі для здійснення нападу. Принцип пропорційності передбачає, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна бути більшою, ніж супутня шкода, заподіяна цивільним особам і цивільним об'єктам. Принцип вжиття запобіжних заходів зобов'язує перевірити, чи дійсно ціль є військовим об'єктом; обрати такі засоби і методи нападу, які мінімізують шкоду; по зможі, попередити цивільне населення про напад.

Зміст указаних принципів необхідно розкривати за допомогою аналізу прикладів планування та ведення бойових дій командуванням Збройних Сил України, що демонструють дотримання вимог МГП, і, навпаки, рішень і дій російської окупаційної армії, що порушують практично всі норми і принципи МГП. Предметом обговорення може бути теза вітчизняних дослідників про те, що «в умовах російської збройної агресії та повномасштабного вторгнення на територію України особливо гостро відчувається брак таких норм міжнародного гуманітарного права, які б забезпечували реалізацію міжнародного примусу до держави-агресора (держави-порушниці)» [4, 611]. Дійсно, практично відсутній механізм притягнення до відповідальності за порушення норм МГП, тому воно потребує подальшого розвитку.

При вивченні МГП у пригоді можуть стати навчальні матеріали, підготовлені Українською Гельсінською спілкою з прав людини у партнерстві з Департаментом юридичного забезпечення Міністерства оборони України [5], відеоматеріали «Право знати. Правила ведення війни» [6]. Для самостійного опрацювання теми можна звернути увагу здобувачів на додатки «Я поважаю правила війни» та «У війни теж є правила», розроблені Міжнародною гуманітарною організацією «Женевський заклик» (Geneva Call), які можна встановити на смартфон через загальний сервіс Google Play.

У результаті вивчення МГП у здобувачів освіти повинні сформуватися тверді переконання в тому, що знати і дотримуватися законів і звичаїв війни – обов'язок кожного військовослужбовця ЗСУ, оскільки вони відповідають тим цінностям, які обстоює Україна, весь український народ у боротьбі проти російського агресора. Це цінності гуманізму, поваги до людської гідності, ненасильства, недискримінації та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основні документи міжнародного гуманітарного права : зб. документів / укл. Робочою групою щодо виконання норм міжнародного гуманітарного права та участі у наданні правових послуг Сил територіальної оборони ЗСУ та ГО «Українська правова консультативна група». Київ ; Одеса : Фенікс, 2023. 388 с. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/doc_2023-03-16_23-20-56.pdf.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.

4. Царенко О.М., Тична Б.М., Федчук Т.Ю. Порухення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 607–611. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.94>.

5. Комплексний пакет навчальних матеріалів для викладання заняття на тему «Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни» у межах базової загальновійськової підготовки. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Kompleksnyy-paket-navchalnykh-materialiv.pdf>.

6. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/lesson/mizhnarodne-gumanitarne-pravo>.